

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Prezydent Francji jako współksiążę Andory. Wymiar instytucjonalny i symboliczny

Author: Renata Jankowska

Citation style: Jankowska Renata. (2016). Prezydent Francji jako współksiążę Andory. Wymiar instytucjonalny i symboliczny. W: T. Nawrocki, W. Świątkiewicz (red). Ład społeczny i jego przedstawienia : księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza (S. 218-227). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Renata Jankowska

Prezydent Francji jako współksiążę Andory Wymiar instytucjonalny i symboliczny

W kwietniu 1969 roku Charles de Gaulle, pierwszy prezydent V Republiki Francuskiej, po przegranym referendum w sprawie reformy senatu złożył rezygnację z urzędu. Tego samego dnia jedno z najmniejszych państw europejskich, Księstwo Andory, straciło swojego współksięcia, którym był de Gaulle.

W literaturze jest stosunkowo niewiele opracowań dotyczących małych państw. Już definicja *małego państwa* przysparza trudności. Podejmuje się próby zdefiniowania tych państw na podstawie takich kryteriów, jak „wielkość terytorium, liczba ludności, możliwości gospodarcze, faktyczna zdolność do nawiązywania i prowadzenia stosunków dyplomatycznych i inne” (Kosicki, 2002: 106), jednakże definicje i tak są dość ogólnikowe. Dlatego też systemy polityczne tych państw są zwykle mało znane, a fakt, iż prezydent Francji jest jednocześnie współksięciem Andory, może budzić pewne zdziwienie.

W ustroju politycznym Andory występuje dwuosobowa głowa państwa w postaci współksiążąt: wspomnianego już prezydenta Republiki Francuskiej i biskupa Urgell. Dwuosobowa głowa państwa występuje również w innym europejskim minipanstwie, jakim jest San Marino, na którego czele stoi dwóch Kapitanów – Regentów mianowanych przez Wielką Radę Generalną (parlament) na okres 6 miesięcy.

Zachowanie pewnych oznak feudalizmu w ustroju Andory możliwe było dzięki dwóm czynnikom: uwarunkowaniom geograficznym i historycznym. Położona na stokach Pirenejów, pomiędzy Francją a Hiszpanią, Andora nie była terytorium łatwym do podbicia, jak i bardzo interesującym dla potęg europejskich z punktu widzenia geostrategicznego. Pozwoliło to na przetrwanie przez wieki struktury feudalnej w rozwiązaniach ustrojowych państwa. Uwarunkowania historyczne z kolei to okres walki o władzę, której kres położyło porozumienie z 1278 roku. Część rozwiązań przetrwała w ustroju Księstwa do czasów obecnych, nawet po uchwaleniu pierwszej konstytucji Andory w 1993 roku.

Ustrój polityczny Andory przed uchwaleniem Konstytucji

Andora została podbita przez Franków na początku IX wieku. W 843 roku Karol Łysy przekazał Doliny Andory Suniefrydowi władającemu hrabstwami Urgell i Cerdanya. Bezpotomna śmierć wnuka Suniefryda była bezpośrednim powodem przejścia Andory przez biskupa Urgell. Władza ta została potwierdzona w 988 roku poprzez przekazanie biskupowi Salli dóbr dziedzicznych hrabstwa Urgell w Andorze przez Borella II, hrabiego Barcelony i Urgell (KUCAŁA, 2002: 20 i n.). Próby odebrania biskupowi władzy nad Dolinami sprawiły, że Andora oddana została w lenno rodowi de Caboet. Zwierzchnictwo potwierdzane przez kolejnych biskupów (i uznawane przez mieszkańców Andory) należało nadal do biskupstwa Urgell. Pod koniec XII wieku za sprawą mariaży Dolina została lennem rodu de Castellbò. Kolejne małżeństwo (1208) Ermessendy de Castellbò z Rogerem Bernatem II de Foix połączyło trzy rodziny: Caboet, Castellbò i Foix. Ci ostatni wypowiedzieli wojnę Kościołowi w Urgell, dążąc do ograniczenia wpływów biskupa w Andorze. Kres tym działaniom położyło porozumienie *pareatge* podpisane 8 września 1278 roku przez Pere'a d'Urg, biskupa Urgell, i Rogera Bernata III de Foix. Termin *pareatge* (łac. *pariare* 'iść w parze') występował we francuskim prawie feudalnym, oznaczając równość praw dwóch panów (często jednym z suwerenów była osoba duchowna) na tym samym obszarze (MERALL [on-line]: 153). *Pareatge* ustanawiał władzę dwóch współrządzających: biskupa i hrabiego, przy czym hrabia winien był składać hołd biskupowi. Wprowadzona została ponadto danina *quèsta* składana co drugi rok każdemu ze współrządzających. Biskupowi przyznana została stała suma, która nie mogła przekroczyć 4 tysięcy *sous*, hrabia zaś sam mógł wyznaczać kwotę daniny. Co więcej, na mieszkańców Andory został nałożony obowiązek służby wojskowej wobec obu panów za wyjątkiem udziału w konflikcie pomiędzy współrządzającymi. Do biskupa i hrabiego należała również władza sądownicza sprawowana za pośrednictwem delegatów, przy czym w przypadku nieobecności jednego z delegatów drugi z nich zawsze stanowił w imieniu obu suwerenów (SIX, 1901: 28–29). Porozumienie zostało potwierdzone przez papieża Marcina V w 1282 roku, zaś 10 lat później, 6 grudnia 1288 roku, podpisany został drugi *pareatge* wypełniający luki poprzedniego porozumienia. Mocą tego dokumentu zakazano budowania zamków i umocnień obronnych bez wzajemnej zgody oraz nadano prawo mianowania notariusza przez każdego ze współrządzających (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 19–20).

W 1589 roku Henryk II de Foix został koronowany na króla Francji jako Henryk IV, a jego syn Ludwik XIII przeniósł prawa do Andory na koronę francuską (KUCAŁA, 2002: 34). Po obaleniu monarchii we Francji prawa do współrządzenia Andorą przeszły na prezydentów Republiki. Wyjątkiem były lata 1793–1806, kiedy to w Andorze była jednoosobowa głowa państwa w postaci biskupa Urgell.

W okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej Zgromadzenie zniosło wszystkie przywileje feudalne, a po ścięciu króla Ludwika XVI 21 kwietnia 1793 roku Konwent zrzekł się praw do Andory (wcześniej nie przyjęto już daniny, która w 1793 roku miała zostać złożona królowi). Wraz z decyzją Konwentu (z 22 sierpnia 1793 roku) pojawił się z jednej strony problem statusu politycznego Andory, z drugiej zaś obawa przed utratą przywilejów, głównie podatkowych i handlowych, którymi cieszyli się Andorczycy, a które miały istotny wpływ na rozwój gospodarczy Dolin (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 25). Napoleon Bonaparte przywrócił dekretem z 27 marca 1806 roku dawny status, uznając za błąd twierdzenie, iż „sytuacja Andory została zmieniona przez Rewolucję. Andora jest i pozostaje pod panowaniem dwóch współksiążąt różnej narodowości” (SIX, 1901: 31). Wtedy też ustanowiona została suma daniny na rzecz współwładcy francuskiego: 960 franków. W XIX wieku pojawiła się propozycja zniesienia dziesięciny na rzecz biskupa (przy sprzeciwie samego biskupa). Ostatecznie w 1842 roku zastąpiona została podatkiem ziemskim w wysokości 1 140 liwrów barcelońskich (SIX, 1901: 33).

W XIX wieku w Andorze miały miejsce istotne zmiany społeczne i gospodarcze przy jednoczesnym zachowaniu średniowiecznych struktur instytucjonalnych i politycznych (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 27). Wiek XIX był okresem niepokojów społecznych, zaś problem budowy kasyna wyraźnie pokazał podział społeczeństwa na dwie grupy: zwolenników i przeciwników reform. Zwolennicy reform zaproponowali w 1866 roku pakiet znany jako Nova Reforma. W wyniku reformy instytucjonalnej, która wyraźnie wpisała się w postępujący proces demokratyzacji państwa, zastąpiono dotychczasową Radę Ziemi (*Consell de la Terra*) Radą Generalną, a także zmieniono prawo wyborcze. Rada Generalna składała się z 24 członków (po 4 przedstawicieli z każdej parafii) wybieranych na okres 4 lat, przy czym co 2 lata wymieniana była połowa składu. Istotna była zmiana prawa wyborczego, które do Reformy należało tylko do głów wielkich rodów. Nova Reforma stanowiła: „aby zostać wyborcą, należy: być Andorczykiem, być członkiem parafii, być głową rodziny, osobą pełnoletnią i zdrową na umyśle” (*Réforme du 22 avril 1866*, <http://mjp.univ-perp.fr/constit/ad1866.htm>).

Rozszerzenie praw wyborczych z głów wielkich rodów na głowy rodzin zwiększyło w sposób istotny liczbę wyborców do 781 na 5 tysięcy mieszkańców (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 40), którzy oprócz Rady Generalnej wybierali również przedstawicieli władzy lokalnej (*Comú*). Nova Reforma nie odebrała żadnych uprawnień współksiążętom, którzy zachowali swoje dotychczasowe uprawnienia wynikające z *pareatges*.

Coraz bardziej widoczny problem podziału kompetencji pomiędzy Radą Generalną a współksiążętami (zwłaszcza od lat 70. XX wieku) uwidocznił potrzebę dalszych reform instytucjonalnych. W 1981 roku podjęta została decyzja o powołaniu Rady Wykonawczej, która rozpoczęła formalnie swoją działalność w styczniu 1982 roku jako pierwszy w historii Andory rząd. Reformy lat 80.

były początkiem dyskusji nie tylko wokół reform instytucjonalnych państwa, ale również i wokół kwestii podmiotowości międzynarodowej oraz suwerenności Andory. Już w 1978 roku Rada Generalna w uroczystej deklaracji wyraziła wolę przystąpienia Andory do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (COLLIARD, 1993: 380). Andora potrzebowała zmian wynikających z naturalnej potrzeby ewolucji instytucjonalnej, instytucja dwuosobowej głowy państwa nie stanowiła przeszkody w dalszych reformach.

Stagagnini, przedstawiciel Rady Europy, po wizycie w Andorze, wyraził zdziwienie, że „istnieją jeszcze w tym kraju dwa kodeksy karne – kodeks francuski i kodeks biskupi, że istnieją tam sądy francuskie i sądy biskupie” (*Compte rendu des débats*, s. 229). Słusznie zauważono, iż sytuacja ta stanowi część historii, dziedzictwa prawnego i kulturowego Andory. Dziedzictwo to miało nie zostać naruszone, jednakże w obliczu potrzeby zmian, w 1990 roku przy poparciu współksiążąt podjęte zostały prace nad pierwszą w historii Andory konstytucją. Rezultatem prac trójstronnej komisji było uchwalenie pierwszej w historii Andory ustawy zasadniczej przyjętej jednomyślnie przez Radę Generalną 2 lutego 1993 roku. Obywatele przyjęli konstytucję w referendum (74,2% obywateli głosowało za przyjęciem przy frekwencji 75,7%), w wyniku czego konstytucja została wprowadzona w życie 4 maja 1993 roku po opublikowaniu w Oficjalnym Biuletynie Księstwa Andory. Przed publikacją konstytucję podpisali współksiążęta: François Mitterand i Joan Martí Alanis, a także Jordi Farras Forne, przewodniczący Rady Generalnej.

Ustrój polityczny Andory po uchwaleniu Konstytucji

Według Jeana-Claude’a Colliarda konstytucję Księstwa Andory cechują trzy główne elementy:

1. Utrzymanie instytucji współksiążąt, której zniesienie nie było przedmiotem żadnych dyskusji w trakcie prac nad konstytucją. Pozostawienie dwuosobowej głowy państwa o tak specyficznym charakterze (wszakże współksiążętami są obywatele dwóch różnych państw sąsiedzkich) pozwoliło na zachowanie elementu feudalizmu w ustroju politycznym współczesnej Andory.
2. Stworzenie, poprzez zapis konstytucyjny, formalnej rzeczywistości demokratycznej. W artykułach od 4 do 42 przywołano (klasyczne) prawa i wolności obywatelskie, jak: nienaruszalność i niezbywalność praw; równość wobec prawa; prawo do życia; prawo do wolności, bezpieczeństwa; prawo do odwołania się do sądu; wolność myśli, wyznania, kultu; wolność słowa; poszanowanie prywatności, nienaruszalność miejsca zamieszkania; prawo do pokojowych zgromadzeń; prawo zrzeszania się i tworzenia związków zawo-

dowych; prawo do nauki i wolność nauczania; swoboda przemieszczania się na terytorium państwa, jak i swobodny wjazd do Andory i wyjazd z kraju. W rozdziale 4. konstytucji wymienione zostały również prawa polityczne: prawo do głosowania, prawo dostępu do funkcji i urzędów publicznych, swoboda tworzenia partii politycznych. W rozdziale 5. znalazły się prawa i zasady gospodarcze, społeczne i kulturalne: prawa do własności prywatnej i dziedziczenia, prawo do pracy i godnego wynagrodzenia, prawo do ochrony zdrowia. W rozdziale 5. znajduje się też istotny dla tak małego państwa jak Andora zapis, iż to państwo ma czuwać nad racjonalnym wykorzystaniem gruntów i zasobów naturalnych. Mocą artykułu 5. konstytucji Andora została włączona do porządku prawnego Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

3. Usprawniony parlamentaryzm. Jeszcze przed uchwaleniem konstytucji w Andorze funkcjonowała Rada Generalna (*Consell General*) jako jednoizbowy parlament oraz (od 1981 roku) Rada Wykonawcza, która przemianowana została na rząd. Konstytucja wyraźnie określiła wzajemne relacje pomiędzy Radą a rządem. Po każdym odnowieniu składu Rady wybierany jest przez nią szef rządu. Kandydaci na *Cap de Govern* muszą przedstawić program, zaś Rada większością absolutną wybiera szefa rządu, oznajmiając wynik głosowania współksiężtom. Rada ma prawo głosować nad wotum nieufności wobec rządu na wniosek złożony przez minimum 1/5 członków Rady¹, który uzyskał bezwzględną większość głosów. Radni, którzy złożyli wniosek o wotum nieufności, nie mogą w ciągu następnego roku złożyć ponownie wniosku, art. 69 zakazuje również głosowania nad wotum nieufności przez pierwsze sześć miesięcy rządów nowego premiera. Premier ma także prawo rozwiązania Rady Generalnej poprzez wystąpienie z wnioskiem do współksiężąt. Nie można jednak rozwiązać Rady, kiedy został złożony wniosek o wotum nieufności dla premiera ani przed upływem dwunastu miesięcy od wyborów (COLLIARD, 1993: 387–388).

Instytucja współksięcia w konstytucji Księstwa Andory

Konstytucja Andory utrzymała instytucję współksiężąt, która w ustroju państwa funkcjonuje od XIII wieku na podstawie zawartych w 1278 i 1288 roku porozumień. Dwuosobowa głowa państwa – prezydent Francji i biskup Urgell – są najwyższymi reprezentantami państwa. Zgodnie z artykułem 44 konsty-

¹ Zgodnie z artykułem 52 Rada Generalna może liczyć od 28 do 42 członków. Połowa składu wybierana jest w równiej liczbie w każdej z parafii, połowa zaś w ramach okręgu narodowego: obejmującego obszar całego kraju.

tucji współksiążęta są symbolami i gwarantami trwałości, niepodległości oraz ciągłości Andory.

Konstytucja przewiduje dwa typy kompetencji współksiążąt: wymagających kontrasygnaty premiera lub przewodniczącego Rady Generalnej oraz niewymagających kontrasygnaty. Do pierwszej grupy kompetencji należą:

- zwoływanie wyborów do Rady Generalnej;
- rozpisywanie referendum;
- mianowanie szefa rządu;
- podpisywanie dekretu o rozwiązaniu Rady Generalnej;
- przyjmowanie przedstawicieli państw obcych i wysyłanie przedstawicieli dyplomatycznych Andory za granicę;
- decyzja o obsadzaniu miejsc w instytucjach państwowych (zgodnie z konstytucją i ustawami);
- zatwierdzanie i ogłaszanie ustaw;
- wyrażenie zgody na przystąpienie do traktatów międzynarodowych.

Zgodnie z artykułem 46 konstytucji kontrasygnaty nie wymagają następujące akty:

- prawo łaski;
- tworzenie i organizowanie służb koniecznych do wykonywania funkcji współksiążąt;
- wyznaczanie członków Najwyższej Rady Sądownictwa;
- mianowanie członków Trybunału Konstytucyjnego;
- kierowanie spraw do Trybunału Konstytucyjnego w kwestiach niezgodności ustaw i traktatów międzynarodowych z konstytucją (przed ich ratyfikacją) oraz konfliktu kompetencyjnego;
- wyrażenie zgody na przyjęcie traktatu międzynarodowego przed jego przyjęciem na sesji parlamentarnej.

Współksiążęta są informowani o wszystkich projektach traktatów i umów międzynarodowych przed ich przyjęciem przez parlament. Mogą zostać włączeni do negocjacji umów czy traktatów międzynarodowych, jeśli wymaga tego interes narodowy Andory (art. 67). Współksiążęta są jednak zobowiązani do udziału, ze specjalnie wyznaczoną w tym celu osobą, w przypadku negocjacji traktatów zawieranych z Hiszpanią i Francją, jeśli dotyczą one bezpieczeństwa wewnętrznego, obrony, terytorium Andory, reprezentacji dyplomatycznej, współpracy w zakresie sądownictwa lub więziennictwa (art. 66). Traktaty te wymagają zgody obu współksiążąt, którzy w tym przypadku dysponują prawem weta (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 88).

Współksiążęta Andory, którzy „panują, ale nie rządzą”, nie rezydują na stałe w Andorze, ale odpowiednio we Francji i w Hiszpanii. Konstytucja zniosła instytucje wikariuszy i stałych delegatów. Współksiążęta wybierają osobistych przedstawicieli, będących jednak przy współksiążętach, w Andorra la Vella zaś przebywają współpracownicy owych przedstawicieli (MATEU, LUCHAIRE, 1999: 84).

Prezydent Francji jako współksiążę Andory – mit czy rzeczywistość?

Do czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej funkcję współksięcia pełnił król Francji, jednakże Rewolucja, która dokonała radykalnych zmian określonych przez Edmunda Burke'a mianem „otwarcia nowej epoki” (BURKE, 1994: 88), obaliła „mit boskiego pochodzenia władcy”. Kiedy po zwycięskiej bitwie pod Valmy 21 września 1792 roku proklamowana została I Republika, zerwano tym samym ze starym porządkiem. Pierwsza Republika nie została jednak wyposażona w instytucję prezydenta, pojawiła się ona dopiero w 1848 roku. Pierwsze w historii Francji wybory prezydenckie miały miejsce 10 grudnia 1848 roku. Wówczas też spośród sześciu kandydatów w wyborach powszechnych wybrany został Ludwik Napoleon (LALOUETTE, 2008: 99), pierwszy prezydent, który pełnił również funkcję współksięcia Andory. W 1852 roku Ludwik Napoleon, wykorzystując mit napoleoński, zniósł Republikę i proklamował się cesarzem Francuzów jako Napoleon III. Kres cesarstwa nastąpił wraz z przegraną pod Sedanem, kiedy Napoleon III dostał się do niewoli, a „paryska ulica” zażądała Republiki proklamowanej ostatecznie 4 września 1870 roku przez Léona Gambettę. Kolejni prezydenci pełnili tradycyjną funkcję głowy Księstwa Andory, tradycja nie została przerwana nawet w okresie rządu Vichy.

Jak słusznie zauważył prezydent François Hollande, funkcja prezydenta Francji jako współksięcia Andory „w XX wieku może uchodzić za dziwną, a wielu obywateli francuskich nie zdaje sobie z niej sprawy, wybierając prezydenta” (*Discours lors de la session solennelle du Conseil général à la Maison des Vallées – 12 juin 2014*, <http://www.coprince-fr.ad/fr/m-francois-hollande>). Ani w konstytucji V Republiki Francuskiej, ani też w całym ustawodawstwie francuskim nie ma żadnych odniesień co do urzędu prezydenta Francji jako współksięcia Andory. Jak piszą Meritxell MATEU i François LUCHAIRE (1999: 85–86): „prezydent występujący jako współksiążę Andory uznawany jest przez prawo francuskie za osobowość obcą. I w tym przypadku: decyzje (prezydenta/współksięcia) nie mogą być przedmiotem kontrasygnaty ministra francuskiego ani też przedmiotem odwołania do instancji sądowej Francji”. Oznacza to, iż nie ma żadnej zależności pomiędzy funkcją, jaką pełni prezydent Francji jako współksiążę Andory, a instytucjami francuskimi. W przypadku współksięcia hiszpańskiego – biskupa Urgelle – sytuacja przedstawia się zupełnie inaczej: papież ma prawo odebrać biskupowi (ale jako biskupowi, a nie jako współksięciu Księstwa Andory) władzę, co w konsekwencji prowadzi do zakończenia pełnienia funkcji współksięcia.

Tabela 1. Prezydenci Francji – współksiążęta Andory

Prezydent Francji – współksiążę Andory	Lata panowania
Louis Napoléon Bonaparte	1848–1851
Louis Adolphe Thiers	1871–1873
Patrice de Mac-Mahon	1873–1879
Jules Grévy	1879–1887
Sadi Carnot	1887–1894
Jean Casimir-Perier	1894–1895
Félix Faure	1895–1899
Emile Loubet	1899–1906
Armand Fallières	1906–1913
Raymond Poincaré	1913–1920
Paul Deschanel	1920–1920
Etienne-Alexandre Millerand	1920–1924
Gaston Doumergue	1924–1931
Paul Doumer	1931–1932
Albert Lebrun	1932–1940
Vincent Auriol	1947–1954
René Coty	1954–1959
Charles De Gaulle	1959–1969
Georges Pompidou	1969–1974
Valéry Giscard D'Estaing	1974–1981
François Mitterrand	1981–1995
Jacques Chirac	1995–2007
Nicolas Sarkozy	2007–2012
François Hollande	2012–

Źródło: opracowanie własne.

Pewne wątpliwości może budzić konflikt interesów w sytuacjach, w których prezydent Francji musiałby wybierać pomiędzy dobrem narodowym Andory, której jest współksiężciem, a dobrem narodowym Francji, której jest prezydentem. Przywołany przez Przemysława Osóbkę J. Duursma twierdzi, że

[...] nie można wykluczyć, że w przyszłości jakieś zmiany we francuskiej konstytucji, wpływające na pozycję francuskiego prezydenta, mogłyby mieć reperkusje dla statusu francuskiego współksięcia w Andorze. Obowiązek

kontrasygnaty przez premiera, teoretycznie, może zostać rozszerzony na każdą decyzję francuskiego prezydenta, a więc także na rozstrzygnięcia w zakresie jego uprawnień jako współksięcia Andory. We francuskim prawie publicznym nie ma bowiem takiej zasady, która wykluczałaby tego rodzaju reformę (OSÓBKA, 2008: 59).

Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, gdyż należałoby postawić sobie przede wszystkim pytanie o wymiar władzy współksięcia: na ile jest on instytucjonalny, na ile zaś tylko symboliczny? Współksiążę „panuje, ale nie rządzi” poprzez wizyty w Księstwie, spotkania ze współksięciem hiszpańskim, spotkania z szefem rządu (na audiencjach lub forum międzynarodowym), poprzez podpisywanie ustaw, przyjmowanie i wysyłanie przedstawicieli dyplomatycznych. Ten dualizm władzy może w istocie doprowadzić do sytuacji „oryginalnych”, ale nie konfliktowych, np. współksiążę francuski przyjmuje listy uwierzytelniające ambasadora Francji w Andorze, które uprzednio jako prezydent Republiki podpisał, jak również w przypadku traktatów pomiędzy Francją, podpisanych przez prezydenta Francji, i Andorą, podpisanych przez współksięcia francuskiego (DE SAINT-SERNIN, 2001: 24).

Charles de Gaulle podczas wizyty w Andorze zwrócił uwagę na bardzo ważną cechę Andorczyków, jaką jest wierność: „Wierność instytucjom, między innymi instytucji współksięcia, który od 700 lat zapewnia spokojne życie, które płynie, rozkwitając. Wierność językowi, religii, tradycjom [...]” (*Allocution prononcée par Monsieur Charles de Gaulle Président de la République française et Co-Prince d'Andorre, Andorre la Vielle – Maison des Vallées – 23 octobre 1967*, <http://www.coprince-fr.ad/fr/charles-de-gaulle>). To właśnie ta wierność tradycji pozwoliła na pozostawienie feudalnej instytucji, jaką jest współksiążę, którym zostaje każdy kolejny prezydent Francji od początku II Republiki. Specyfika małych państw polega na dążeniu do zachowania swojego wyjątkowego charakteru opartego głównie na tradycji, która jest swoistą „świętością” dla obywateli.

Literatura

- BURKE E., 1994: *Rozważania o rewolucji we Francji*. Przeł. D. LACHOWSKA. Kraków, Znak.
- COLLIARD J.-C., 1993: *L'État d'Andorre*. „Annuaire français de droit international”, Vol. 39. *Compte rendu des débats*. 1991–1992. Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire. Session ordinaire, Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- KOSICKI A., 2002: *Problem podmiotowości europejskich „minipaństw” w świetle prawa międzynarodowego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, T. 64, z. 1.
- KUCAŁA D., 2002: *Historia Andory*. W: ŁAPTOS J., red.: *Historia małych krajów Europy*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- LALOUETTE J., 2008: *Les mots de 1848*. Toulouse, Presses Universaires du Mirail.
- MATEU M., LUCHAIRE F., 1999: *La Principauté d'Andorre hier et aujourd'hui*. Paris, Economica.
- OSÓBKA P., 2008: *Systemy konstytucyjne Andory, Liechtensteinu, Monako, San Marino*. Warszawa, Wydawnictwa Sejmowe.
- SAINT-SERNIN DE F., 2001: *Le Président de la République Française, coprince d'Andorre*. „Revue des deux mondes”, numéro spécial hors série.
- SIX J., 1901: *Les institutions politiques du Val d'Andorre*. Lille, Edit. Imprimerie de la Croix du Nord.

Zasoby internetowe

- Allocution prononcée par Monsieur Charles de Gaulle, Président de la République française et Co-Prince d'Andorre, Andorre la Vielle – Maison des Vallées – 23 octobre 1967*. <http://www.coprince-fr.ad/fr/charles-de-gaulle> [dostęp: 2.11.2014].
- Constitution d'Andorre*. <http://www.andorramania.com/constitution-principaute-andorre.php> [dostęp: 10.10.2014].
- Discours lors de la session solennelle du Conseil général à la Maison des Vallées – 12 juin 2014*. <http://www.coprince-fr.ad/fr/m-francois-hollande> [dostęp: 10.11.2014].
- MÉRAL D., *Petit dictionnaire des mots rares et anciens de la langue française*. http://golfes-dombre.nuxit.net/Mots_rares_et_anciens.pdf [dostęp: 10.09.2014].
- Réforme du 22 avril 1866*. <http://mjp.univ-perp.fr/constit/ad1866.htm> [dostęp: 10.10.2014].
- Representation du Co-Prince Français*. <http://www.coprince-fr.ad/fr/> [dostęp: 12.11.2014].